

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw

Driemaandelijks tijdschrift

- 8 -

september 1995

PAUWSCHELLING VAN ALBRECHT EN ISABELLA zonder jaartal, atelier van Antwerpen

Vz.: Gekroonde pauw met gespreide vleugels en opgezette staart in vooraanzicht; op de borst draagt hij het gedeeld schild van Oostenrijk-Bourgondië; er rond, ALBERTVS·ET·ELISABET·DEI·GRATIA (*Albrecht en Isabella, bij de gratie Gods*).

Kz.: Gekroond wapenschild van de aartshertogen, geplaatst op een Sint-Andrieskruis van knoestige takken; er rond, het vervolg van het opschrift van de voorzijde: (hand) AR-CHID(duces) AVS(triae) - DVCES BVRG(undiae) BR(abantiae) - Z (*Aartshertogen van Oostenrijk, hertogen van Brabant enzovoort*).

Zilver

Muntatelier Antwerpen

Vanhoudt, I 413-4; Van Gelder en Hoc, 314; de Witte, 920

Albrecht en Isabella

In feite zou men deze periode de regering van Isabella en Albrecht moeten noemen want zij was ongetwijfeld de dominerende persoonlijkheid van het koppel.

Verantwoordelijke uitgever : H. VANHOUDT, Belsenakestraat 20, 3020 HERENT

Afgifte Kantoor Wetteren 1

Isabella Clara Eugenia werd geboren op 11 augustus 1566 uit het 3de huwelijk van Filips II, met Elisabeth van Valois, dochter van Hendrik II van Frankrijk. Filips II had al een zoon, don Carlos, doch deze was karakterieel gestoord en zou later sterven. De Spaanse geneesheren hielpen de moeder van Isabella in een minimum van tijd naar de andere wereld, 20 jaar oud. Van alle kinderen van Filips II zullen tenslotte alleen Isabella en een jongetje uit zijn 4de huwelijk, de toekomstige Filips III, overleven.

Isabella werd de enige vertrouwelinge van haar vader en vervulde de rol van secretaresse. Filips II hield veel van haar en wilde haar op een belangrijke Europese troon brengen. De ongelukkige expeditie van de “onoverwinnelijke” Armada tegen Engeland was in feite bedoeld om haar koningin van Engeland te maken. Vermits zij langs haar moeder van Franse koninklijken bloede was, stelde hij na de dood van Hendrik III haar kandidatuur voor de Franse troon, doch daar was er het probleem dat alleen mannen mochten koning zijn. Toen Hendrik IV zich tot het katholicisme bekeerde viel dit project definitief in het water.

Intussen was Isabella 30 geworden en in de normen van die tijd een dame van middelbare leeftijd. Al haar huwelijkskandidaten waren al dood. Filips koos tenslotte aartshertog Albrecht van Oostenrijk. Er waren wel enkele problemen. Hij was een neef van Isabella en kardinaal. In die tijd betekende dit laatste niet dat hij ook priester was: hij had enkel lagere wijdingen gekregen. De paus verleende hiervoor de nodige dispensaties.

Filips II, die in de Nederlanden al jaren strijd voerde tegen de protestanten, vatte op het einde van zijn leven het plan op de Nederlanden als een onafhankelijke staat aan zijn dochter te schenken, in de hoop dat ze erin zou slagen de rebellie ongedaan te maken. Er waren echter heel wat beperkingen aan de gift verbonden. Indien het huwelijk kinderloos bleef zou, na de dood van een der twee echtgenoten, het land terug onder de Spaanse kroon komen. De eventuele kinderen mochten niet huwen zonder toestemming van de koning van Spanje terwijl hun eventuele dochter moest huwen met de koning van Spanje of met zijn troonopvolger. Spaanse troepen moesten op het grondgebied van de aartshertogen gelegerd blijven, wat trouwens onontbeerlijk was, anders zou de nieuwe staat niet leefbaar geweest zijn. Filips stierf in 1598. De rouwperiode vertraagde nog het huwelijk. De aartshertogen werden enthousiast in de nieuwe staat ontvangen.

Het land was echter uitgeput door 34 jaar doorlopende oorlog. Spanje betaalde het grootste gedeelte van de oorlogskosten: rond de 625.000 gulden per maand (225.000 dukatons), Albrecht legde eigenmachtig aan de Staten Generaal een maandelijkse bijdrage van 300.000 gulden op, te verdelen over de verschillende provincies. Albrecht was geen goed strateeg en hij verloor in het begin van zijn regering de slag van Nieuwpoort: 3000 doden, 700 krijgsgevangenen. Albrecht werd zelf aan de keel gewond. Spanje stuurde daarop de ervaren Spinola, die de belegering van het al jaren in handen van de protestanten zijnde Oostende, tot een goed einde bracht.

De aartshertogen sloten met de Verenigde Provinciën het 12-jarig bestand. Dit was het begin van een gelukkige tijd, waarin de aartshertogen veel op hun domeinen in Tervuren en Mariemont vertoefden. Isabella was zeer geliefd bij het volk, Albrecht minder. Hij verschool zijn timiditeit achter de stijve Spaanse etiquette. Slechts eenmaal kwam het tot een ernstig incident tussen de aartshertogen en hun onderdanen: toen een belasting van 1 duit werd geheven op elk brouwsel bier leidde dit in Brussel tot een kleine opstand die men de “duitenoerlog” noemde.

Protestanten werden niet meer vervolgd maar de heksenjacht was zeer populair. Intussen was Filips III in Spanje gestorven en werd opgevolgd door Filips IV. Albrecht, die zwaar aan jicht leed en om die reden ook zijn broer, keizer Mathias, weigerde op te volgen, stierf in 1621. Volgens de bepalingen van de Akte van Donatie kwamen de Nederlanden terug rechtstreeks onder Spaans gezag. Isabella had zich, na de dood van Albrecht, gekleed als non en zich met haar huisdieren teruggetrokken in een paviljoen in het park van het paleis te Brussel. Filips IV benoemde haar tot landvoogdes.

De Spaanse bijdrage tot de oorlogsinspanning kwam slechts druppelsgewijs aan zodat de toestand financieel onhoudbaar werd. De bankiers weigerden elk krediet. Hoge ambtenaren zoals Spinola schoten uit eigen zak het geld van de oorlogvoering voor. In 1627 moest Isabella zelfs haar juwelen verpanden in de Brusselse Berg van Barmhartigheid, wat 1.600.000 gulden in de kas bracht. Spinola werd teruggeroepen.

De Verenigde Provinciën van hun kant konden zich een agressieve oorlogvoering veroorloven door het zilver van de zilvervloot die ze gekaapt hadden. De veldtocht van 1632 was een ramp voor het zuiden: Venlo, Roermond, Sittard, Maastricht, Valkenburg en Daalhem vielen in handen van de protestanten. Dit leidde tot een politieke crisis. Er werd een staatsgreep gepland om van de Zuidelijke Nederlanden een onafhankelijke katholieke statenbond te maken. In 1633 verkocht de Engelse gezant echter zijn gegevens over het complot aan de Spanjaarden, enkele maanden voor de dood van Isabella (op 1 december 1633). Later werden de samenzweerders streng vervolgd.

De munt

Tijdens de bijeenkomst van de Staten Generaal in 1600 kloegen de afgevaardigden over de slechte kwaliteit van het geld dat circuleerde. Het is een algemeen bekend verschijnsel dat het slechte geld het goede uit de omloop verdringt (wet van Gresham). De goede Philippusdaalders, Bourgondische daalders enz. hadden al lang plaats gemaakt voor minderwaardig geld uit Noord-Nederland of van hagemunters. Het goede geld werd ofwel opgepot ofwel uitgevoerd naar het buitenland om er omgewerkt te worden tot minderwaardige munt. Het was echter onmogelijk, gezien de devaluatie, om nog munten te slaan volgens het muntsysteem van Filips II.

De aartshertogen voerden dus een nieuw stelsel in op basis van de gouden dukaat van 75 stuiver en de zilveren reaal van 5 stuiver. Dit eerste monetair systeem werd echter een mislukking vanwege de veelvuldige tariefwijzigingen en het feit dat het niet goed paste in de Europese muntcirculatie.

De aartshertogen kozen daarom in 1612 voor een nieuw muntsysteem, gebaseerd op de gouden soeverein van 120 stuiver en de zilveren patagon van 48 stuiver. Dit systeem had dadelijk wèl succes (de munten waren zeer gegeerd in de internationale handel) en dit bleef de basis van onze muntslag tot ongeveer het midden van de 18de eeuw. In de zeer mooie muntserie was er een nieuw munttype: de pauwschelling, uitgegeven voor 6 stuiver (1/8 patagon). Alle munthuizen van de aartshertogen hebben dit type geslagen: Antwerpen, Brugge, Brussel, 's Hertogenbosch, Maastricht, Doornik; vele exemplaren dragen geen jaartal, andere zijn gedateerd tussen 1616 en 1621.

Waarom heet dit stuk een schelling?

De schelling bestond van oudsher als rekenmunt. Karel V creëerde hem in 1536 als een werkelijke munt: de arendschelling (ook vlieger of krabbelaar genoemd), die uitgegeven werd voor 4 stuiver rekenmunt of 12 groten Brabantse rekenmunt. Het is juist die koers van 12 groten Brabants die de naam “schelling” rechtvaardigde. De schelling (in het Engels shilling) maakte deel uit van het aloude muntsysteem van Karel de Grote waarin 12 denarii (pennies) een schelling maakten en 20 schellingen een pond.

Dat de pauwschelling van 6 stuiver de opvolger werd van de arendschelling van 4 stuiver heeft te maken met het mechanisme van de devaluatie. Devalueren kon men op twee manieren in die tijd. Het kon door de in omloop zijnde munten op te waarderen (dus officieel aan te kondigen dat bepaalde munten voortaan dienden aangenomen te worden tegen zoveel stuiver rekenmunt meer): er stond immers geen waarde-aanduiding op de stukken. De andere manier was de munten uitgeven met een kleinere hoeveelheid zuiver zilver. We zullen van beide methoden een voorbeeld zien. We vergelijken de voorlopers van de pauwschelling volgens hun gewicht en volgens de wettelijk bepaalde hoeveelheden zuiver zilver.

Naam	G&H	jaar van uitgifte	gewicht	gehalte	waarde in rekenmunt
Arendschelling	189	1536	6,12 g	0,618	4 stuiver in 1579: 6 st.
4 stuiver	217	1556	6,12 g	0,618	4 stuiver in 1579: 6 st.
Nieuwe 4 st.	218	1593	5,44 g	0,417	4 stuiver
Pauwschelling	314	1616	5,26 g	0,582	6 stuiver

Filips II gaf in 1556 stukken uit met hetzelfde gewicht, gehalte en koers als de arendschellingen van zijn vader. Ze mogen dus ook schellingen genoemd worden. Het plakkaat van 23 november 1579 waardeerde de oude schellingen van 4 stuiver op tot 6 stuiver. Vermits dit een devaluatie betekende van de rekenmunt waren de nieuwe 4 stuiverstukken, die in 1593 werden uitgegeven, lichter en hadden ze een lager zilveragehalte

Wanneer we het gewicht aan zuiver zilver in deze munten berekenen, resulteert dit in:

Jaar	gewicht zuiver zilver per stuk	voor 1 rekenstuiver
1536 en 1556	3,782 g	0,945 g zuiver zilver
1579 (revaluatie)	3,782 g	0,630 g
1593	2,264 g	0,566 g
1616	3,051 g	0,508 g

Een stuiver rekenmunt vertegenwoordigde dus een steeds kleinere hoeveelheid zuiver zilver. Deze devaluatie was des te groter daar het zilver steeds minder waard werd op de internationale metaalmarkt: de zilverprijs was – ten gevolge van het overaanbod door de massale aanvoer uit Amerika – tussen 1530 en 1560 met 1/3 verminderd en verloor dan nog de helft van zijn waarde voor het begin van de 17de eeuw.

De autoriteiten probeerden devaluaties zoveel mogelijk te vermijden vermits alle belastingen in rekenmunt waren uitgedrukt en er dus minder edel metaal door in de

staatskas kwam.

Op het eerste gezicht lijkt het verwonderlijk dat de pauwscelling nog een schelling kon genoemd worden. De arendschelling van Karel V was van 4 stuiver of 12 groten Brabants rekenmunt opgewaardeerd tot 6 stuiver of 18 groten Brabants. De pauwscelling werd tegen diezelfde koers in omloop gebracht. Een schelling is echter een waarde die noodzakelijk uit 12 eenheden moet bestaan. Ik meen dat dit kan verklaard worden door de pauwscelling te beschouwen als 12 groten Vlaams rekenmunt. Een groot Brabants was $\frac{2}{3}$ minder waard dan een groot Vlaams (er bestonden in die tijd 3 rekenmunten om een waarde uit te drukken: de stuiver, de groot Vlaams en de groot Brabants).

De pauw

De pauw werd waarschijnlijk als munttype gekozen omdat hij deel uitmaakte van het wapenschild van Brabant als versiering van de helmkam. Dit origineel munttype viel om een of andere reden niet in de smaak van de machthebbers of van het publiek. We zien dat de pauw door een leeuw zal vervangen worden onder Filips IV. Ook in het buitenland had het type blijkbaar niet veel succes. Terwijl de leeuwscelling veelvuldig werd nagebootst kennen we slechts één imitatie van de pauwscelling: deze van Margareta Louisa van Lotharingen (1614-1631) te Château-Renaud.

Misschien werd de pauw gekozen om het stuk wat te doen gelijken op de oude arendschellingen. Karel V kon de keizerlijke adelaar plaatsen op zijn munten doch Filips II en zijn opvolgers waren geen keizer, zodat de arend zich niet meer rechtvaardigde. Anderzijds heeft een al te grote gelijkenis met eigentijdse Duitse stukken misschien doen afstappen van de pauw als munttype.

Er bestaan wel eigentijdse vervalsingen van de pauwscelling zonder muntteken, waarvan in de Caerte of liste van Hieronimus Verdussen een afbeelding staat. Blijkbaar stammen ze niet uit de tijd van de aartshertogen doch uit de regering van Filips IV vermits sommige zijn wapen dragen. De wapenschilden van de aartshertogen en van Filips IV zijn zeer gelijkend doch verschillen vooral in het eerste kwartier, waarin het gevierendeeld schild van Hongarije en Bohemen van Albrecht staat, terwijl er bij Filips IV het gevierendeeld schild van Castilië en Leon voorkomt. De schrijfwijze ELISABETH, die op al deze stukken gebruikt wordt, komt nooit op de officiële uitgiften voor.

H. Dewit